

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

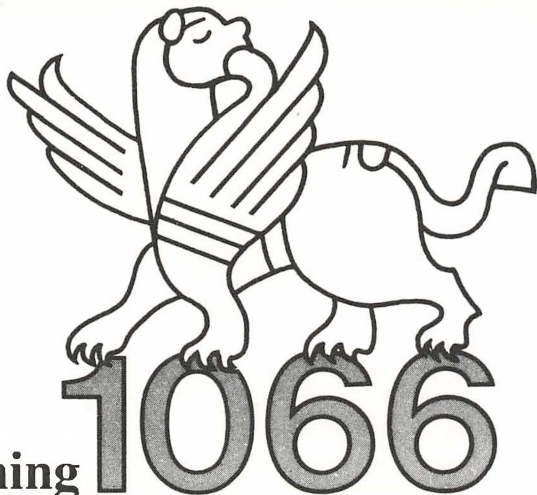
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

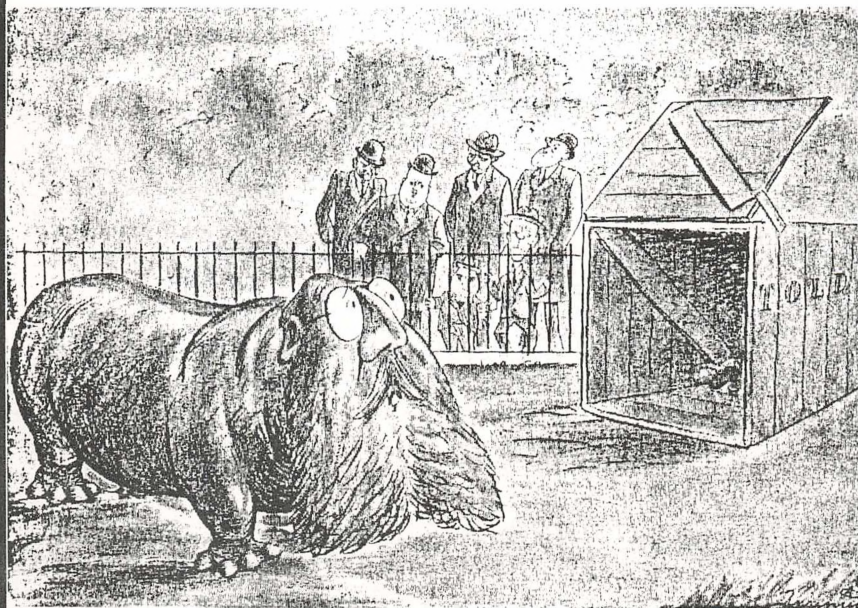
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

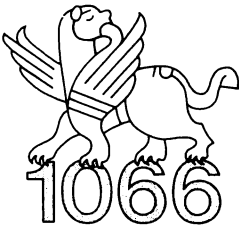
Tidsskrift for
Historisk Forskning

19. Årgang

Nr. 4

Vil »Jeppes« gaa i Kassen? Da Stauning gjorde det første Skridt tilhøjre, men betænkte sig
Blæksprutten 1926.

Tidsskrift for Historisk Forskning

19. Årgang. Nr. 4

November 1989

De navnløse, stumme og usynlige.

En anmeldelse af det arbejdende folks kulturhistorie

ved museumsinspektør Annette Vasstrøm ..... side 3

Danmark som Handelspolitisk småstat 1929-1933

ved mag. art. Bent Raymond Jørgensen ..... side 8

En anmeldelse af Lars Bisgaard

"Tjenesteideal og fromhedsideal"

ved cand.mag. phil Susanne Vogt ..... side 19

Forsidebillede:

Et ápropos til Bent Raymond Jørgensens artikel om Danmark som handelspolitisk småstat

De navnløse, stumme og usynlige

- om *"Det arbejdende folks kulturhistorie"*. En anmeldelse ved museumsinspektør Annette Vasstrøm, Arbejdermuseet.

At formidle vil sige at gøre noget forståeligt. Historikergruppen Fempas har sat sig den opgave at formidle det arbejdende folks kulturhistorie til det arbejdende folk - en ingenlunde let opgave.

Hvor bind 1 fortalte om kulturhistorien fra oldtid frem til reformationen, fortæller bind 2 af "kulturhistorien" om det arbejdende folk fra reformationen til vore dage.

Fortællingen er inddelt i perioder, der bestemmes af den teknologiske udvikling og de gældende magtstrukturer i samfundet. Hovedparten af bogen handler om perioder "fra slaveri til landbrugsreformer". Her fortælleres om 3 historiske afsnit: klassekamp og reformation, adelsvældets tidsalder og kongevældets tidsalder. De to sidste hovedafsnit i bogen behandler "arbejderklassens århundrede" og "elektronikkens tidsalder". Indsprængt i den kronologiske fremstilling behandles temaerne: arbejde, kommunikation, kvinder og arbejdsmiljø.

I kulturhistoriens 1. bind defineredes kultur som vaner og traditioner, men også som noget mere end dette: tankeverden, ideologi. Der findes utallige definitioner på begrebet kultur, hvoraf de fleste er udviklet indenfor de videnskaber, som primært beskæftiger sig med kultur: Etnologien og kulturantropologien.

Det er urimeligt at forlange, at forfatterne skulle kende til alle disse definitioner eller deres videnskabelige forudsætnin-

ger. Men man kunne forvente, at fremstillingen byggede på et fælles kulturbegreb. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Snart omtales kultur som noget tillært: Vaner og adfærd, snart som tankemønstre og etiske holdninger. I nogle kapitler er kultur ensbetydende med en lang række forskellige elementer i hverdagen, lige fra knallerten og byhornet til kroen og snapsen. Der gøres på intet tidspunkt noget forsøg på at sammenkæde de enkelte elementer i kulturen sammen til et fælles udgangspunkt, en fælles helhed.

Kulturvidenskaberne arbejder imidlertid ud fra de kulturteorier, der anskuer kulturen som en helhed. Kultur er summen af den måde vi lever på, den er et udtryk for en form for liv - en livsform. Men livet, hverdagens liv og den måde, det leves på, fortælleres der ikke meget om i den foreliggende kulturhistorie. Det mest overraskende ved denne bog, som skal fortælle om det arbejdende folk, er imidlertid, at dette folk næsten ikke kommer til orde. De almindelige mennesker er navnløse, står der i indledningen, ja men her i bogen er de også blevet stumme og usynlige.

Overalt i bogen fortælleres der med mange ord, at det arbejdende folk blev groft udnyttet, at de måtte slide hårdt og lide under udnyttelse og undertrykkelse. Men det konkrete slid, og den faktiske hverdag, beskrives i meget almene vendinger. Vi kommer ikke tæt ind på livet af "det arbejdende folk". Det skyldes bl.a., at

forfatterne i forbløffende ringe udstrækning har benyttet sig af folks egne beretninger om deres hverdagsliv. Teksten er fuld af generaliseringer som "det var liv eller død for den lille husmand om han og konen kunne holde liv i deres ko. Livet på landet var ikke en idyl, men kamp for overlevelse". Det kan der være meget om. Men hvorfor ikke bringe fortællinger om, hvorledes folk selv oplevede denne kamp på liv og død. Hvorledes de f.eks. måtte rive halmen af taget som nødfoder, hvordan de blandede lyng i foderet og bark i brødet - o.s.v.

Periodemæssigt bevæger forfatterne sig i en tid, hvor der er indsamlet store mængder kildemateriale, der direkte fortæller om, hvad landarbejdere, husmænd, bønder og industriarbejdere tænkte og følte, hvorledes deres hverdag var struktureret både i arbejdslivet og i familielivet. Jeg tænker her på de svulmende arkiver i Dansk Folkemindesamling, Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser, Industri-, håndværker- og arbejderundersøgelserne ved Nationalmuseet samt den store mængde af dagbøger og erindringer der er udkommet på tryk i de sidste 10-15 år. Intet af dette materiale er brugt i fremstillingen her.

Traditionen for at lade folk selv komme til orde i fremstillingen af deres levevilkår er ellers gammel her i landet. Folke-mindeforskeren Evald Tang Kristensen var en af de første, som for over 100 år siden rejste land og rige rundt for at indsamle beretninger. Han besøgte især landarbejder- og husmandsfamilier, for her var den gamle fortællertradition stadigvæk i live. Her kunne han høre sagn og eventyr, som idag giver os værdifuld

viden om, hvordan disse mennesker opfattede og fortolkede deres omverden. Denne mundtlige tradition handler ikke om, at folk dengang var fulde af "overtro", som forfatterne skriver, den handler om en måde at tolke tilværelsen på, en måde at forklare det uforklarlige på, en form for præ-videnskabelig forklaring, som skal forstås og fortolkes set ud fra disse menneskers egen kultur og livssituation. At benævne folketroen "overtro" grænser til en bedredvidende, nutidig holdning, som forfatterne ellers selv gang på gang tager afstand fra andre steder i bogen (f.eks. s. 199).

I tema-oversigterne behandler forfatterne bl.a. emnerne "arbejde" og "arbejds-miljø". Netop i afsnittet om arbejde kunne man forvente beskrivelser af, hvad det vil sige at arbejde. F.eks. det hårde, monotone arbejde med tærskningen, hvor plejlene skulle svinge i takt, så man ikke ramte de andre karle, eller industriarbejdets akkordræs ved båndet, hvor maskinerne bestemmer takten.

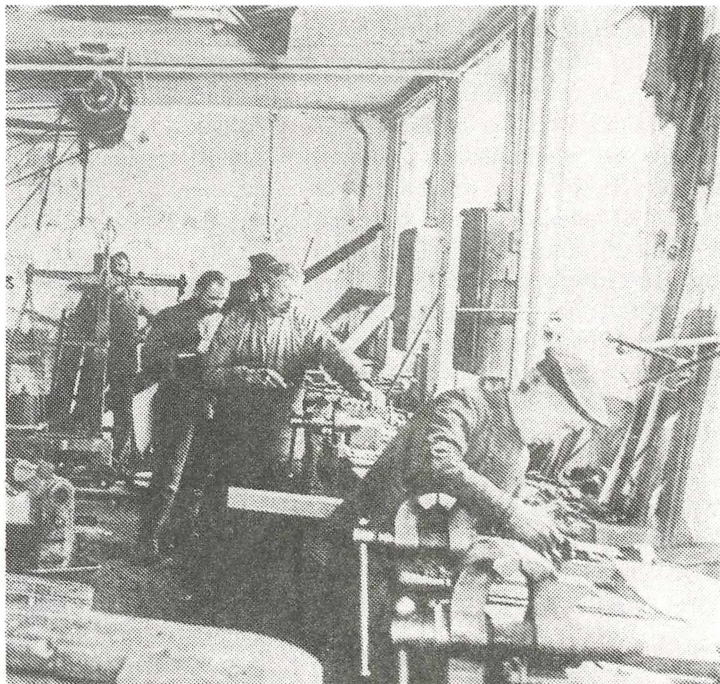
Men temaafsnittet om arbejde fortæller intet om selve arbejdet, eller hvorledes arbejdssituationen og arbejdsprocesserne har ændret sig gennem tiden. Det, der interesserer forfatterne i afsnittet her, er holdninger, og etiske normer til det at arbejde. Eksemplerne plukkes frit fra buddhisme, kristendom og antikkens Rom. Der gøres meget ud af at beskrive arbejdets nødvendighed. Det er nødvendigt, fordi vi behøver de penge, arbejdet giver, og det skaber fællesskab. Forfatterne bevæger sig her rundt i nutidige problemstillinger og bruger også den etnologiske livsformsanalyse til at underbygge deres argumentation

På side 281 præsenteres "en smeddreng". Drengen er en af figurene i Arbejdermuseets udstilling om 1870'erne.

Billedet er placeret i forbindelse med den del af teksten, som handler om børns arbejde under den tidlige industrialisering.

Men hvorfor vælge en figur fra en udstilling? Hvorfor bringer man ikke fotografier fra samtiden af børn i arbejde, som fx billedet (th.) fra et maskinværksted omkring århundredeskiftet.

Temaafsnittet virker mere som et debatoplæg til en diskussion om de divergerende holdninger til arbejdet i nutidens samfund end som en historisk oversigt over arbejdsbegrebet gennem tiden. Men det var måske heller ikke meningen.

Det havde ellers været spændende at høre noget om folks egen opfattelse af deres arbejde før og nu. Nu får vi blot en kort billedtekst under et af de smukke træskærerarbejder fra Arbejdermuseets festsal. Træskærerarbejdet viser skotøjsarbejderen med det håndsvede og det maskintilvirkede produkt. Teksten lyder: Arbejdet og ikke mindst faget gav og giver identitet. Det ville have været interessant at høre noget mere om denne problemstilling: den stolthed man selv kunne opbygge som arbejder trods sult og undertrykkelse.

Det arbejdende folk er ikke alene stumt i bogen her, det er også praktisk taget usynligt. Bogens sidste 150 sider beskæftiger sig med nyere tid, med industrialismens og elektronikkens tidsalder. Denne periode er også fotografiets tidsalder. Det ville have været oplagt med fotografier fra hverdagslivet, fra hjemmene, fra arbejdspladserne, fra skovturene og festerne. I afsnittet findes der imidlertid kun et fåtal fotografier fra arbejderens hverdagsliv men et utal af billeder fra de museumsudstillinger, der fortæller om folks hverdagsliv.

Museerne opbygger deres udstillinger omkring konkrete genstande. Gæsterne skal kunne komme tæt på tingene og fornemme dem. Det er genstandene, som giver udstillingerne liv.

De bliver derimod ikke særligt levende

af at blive brugt som illustrationer til folks hverdagsliv, som det sker her i bogen. Over 1/4 af bogens illustrationer er hentet fra museerne. Det virker besynderligt at affotografere de udstillede skulpturer fra forskellige museer af f.eks. bondekonen, politibetjenten, arbejderkønnen og skolelæreren i stedet for at vise fotografier af "levende" mennesker. Dette forekommer endnu mere besynderligt i en bog, som på s. 66 erklærer, at Frilandsmuseets gengivelse af virkeligheden er det rene glansbillede. "Det indtryk, et museum som Frilandsmuseet efterlader af pænhed, skjuler totalt, at den tids bønder hostede lungerne op af tuberkulose. Det skjuler lugten fra eskkrementer og dyr, ligesom fattigdommen og fornædelsen forties. Det ville jo heller ikke være så pænt at vise Vel!". Nej vel! - derfor er det så forbløffende, at bogen her synes at begå den samme fejl. Vi kommer aldrig tæt nok ind på livet af det arbejdende folk. Vi hører dem ikke fortælle selv. Fortalte de da ikke godt nok? Og vi ser dem ikke på illustrationerne. Var de ikke pæne nok? Hvorfor får vi ikke lov til at læse nogle af de rystende beretninger om de må vogterdrengene, der sled sig halvt ihjel, eller mælkedrengene med den urimeligt lange arbejdsdag, og hvorfor ser vi dem slet ikke.

Bogen lykkes bedst i sine mere sammenfattende historiske oversigter. I afsnittet om Kongevældets tidsalder er der gode beskrivelser af livet i købstæderne. Men bogen ville jo være kulturhistorie og ikke traditionel historie. Dette er stort set mislykkedes for forfatterne. Antagelig fordi de ikke fra starten har gjort sig klart, hvad kulturhistorie er. Hvad er det for kilder, man kan bruge til kulturhistorien, og

hvorledes kan de analyseres?. Nu er det, som om forfatterne med de bedste hensigter af verden sætter sig mellem to stole. Bogen bliver hverken rigtig historie eller rigtig kulturhistorie. Det er synd, fordi bogens lay-out og udformning er så ualmindelig flot. Trykt på fint glittet papir og rigt illustreret med mange flotte farvebilleder. Den skal nok blive brugt ude omkring i skolerne til undervisningsbrug alene på grund af den tiltalende udformning. Men det er ærgerligt, hvis læserne tror, at sådan skriver man kulturhistorie. Der findes bedre eksempler, både fra etnologers og historikers hånd.

SID har udgivet det glimrende oversigtsværk om Arbejdsmandens historie med mange gode skildringer af levevilkårene før og nu, og oversigtsværkerne om Dagligliv i Danmark fra 1700-årene til i dag kan også anbefales. Her kommer man tættere ind på dagligdagen end i det foreliggende værk.

Historikergruppen Fempas: Det arbejdende folks kulturhistorie, bd. 2, 416 s. ill. SID/Fremad. Pris kr. 225,-.

Anette Vasstrøm

***L&P* - Tekstbehandling**

**Manuskripter og specialer renskrives,
hurtigt og korrekt.**

indhent tilbud på telefon 42 64 52 16

bedst mellem 18:00 og 19:00

Lisa Wiese

Med Høflichkeit Tak for
mange års Samarbejde
P. Ahlefeldt Laurvig

Preben F. greve Ahlefeldt-Laurvig. Spillede som den danske gesandt i London en vigtig rolle i kraft af sine personlige forbindelser til fremstående britiske embedsmænd og politikere. Han virkede blandt andet som kontaktperson mellem udenrigsminister P. Munch og den britiske handelsminister Walter Runciman og som katalysator, når forhandlingerne var ved at gå i hårdknude. Det var derfor en person, som Munch og de udenrigsministerielle embedsmænd værdsatte.

Danmark som handelspolitisk småstat 1929 - 1933.

På grundlag af sin specialeafhandling fra Københavns Universitet, "Småstat. Krise og Udenrigshandel. Danmark og Storbritannien 1929-1933" redegør mag.art. Bent Raymond Jørgensen for vanskelighederne ved varetagelsen af småstatens økonomiske interesser over for stormagten under en kriseperiode.

1. Indledning

I de senere år har en internationalt orienteret historieforskning vist voksende interesse for at beskæftige sig med betydningen af de handelsmæssige og økonomiske forhold for de udenrigspolitiske relationer i det 20. århundrede mellem de skandinaviske lande og stormagterne. Det er karakteristisk for denne forskning, at den er inspireret af småstatsdiskussionen og behandler perioder, hvor frihandelssystemet blev undergravet, som for eksempel i kriseårene 1929 - 1933.

Generelt må denne forskning på flere måder betegnes som enestående og skelsættende:

For det første fokuserer den nye forskning på det handelspolitiske konkurrenceforhold mellem stormagterne, mens den "traditionelle" fremstilling er centreret om de sikkerhedspolitiske aspekter.

For det andet søger den nye forskning at påvise samspillet mellem økonomi og politik samt mellem ydre og indre politiske forhold, hvor der tidligere var en tendens til gennem specialiseringsbestræbelser at se bort fra sådanne sammenhænge.

For det tredje viser den nye forskning større interesse for at analysere strukturelle forhold og konjunkturbestemte udviklingsmønstre fremfor at levere begivenhedsmættede og personfikserede skildringer af den historiske virkelighed.

For det fjerde bygger den nye forskning i et vist omfang på kilder fra erhvervsorganisationer og private firmaer - og ikke udelukkende på de udenrigsministerielle aktstykker, som det i reglen er lettere at få adgang til og at anvende.

Min afhandling om Danmarks handelspolitik over for Storbritannien i kriseårene 1929 - 1933 er påvirket af denne nyorientering. Undersøgelsen inddrager et omfattende publiceret og ikke-publiceret kildemateriale. Foruden de offentliggjorte ministerprotokoller, Rigsdags tidende, danske og udenlandske aviser, erindringsværker etc. er der gjort anvendelse af Udenrigsministeriets Akter 1909 - 1945, som findes i Rigsarkivet. Som "det egentlige midtpunkt" for de handelspolitiske overvejelser og beslutninger var Udenrigsministeriet det sted, hvor man fik skrivelser fra andre lande, udenrigstjenesten, fagministerier, erhvervsorganisationer, firmaer og privatpersoner. Det var fra Udenrigsministeriet, at skrivelser af handelspolitisk karakter blev

udsendt; og det var i høj grad dér, landets handelspolitiske eksperter var placeret. Derfor kan man i dette materiale få et solidt indblik i, hvad der foregik i samtlige ministerier, institutioner og bevægelser, som var af afgørende betydning for tilrettelæggelsen af Danmarks handelspolitik. Alligevel er der foretaget supplerende og systematiske undersøgelser af andre relevante kildegrupper.

Hovedsigtet med undersøgelsen er at analysere de store forandringer, Englands handelspolitik i perioden undergik i retning af protektionisme, imperiepræference og bilateralisering, samt de reaktioner, disse udløste fra dansk side. Først og fremmest sigtes der på at påvise:

- ud fra hvilke økonomiske og politiske forudsætninger Danmark måtte tilrettelægge sin handelspolitik;

- i hvilket omfang der i perioden skete en nedbrydelse af frihandelen og mestbegunstigelsesprincippet;

- hvilke forholdsregler der fra dansk side blev truffet for at modvirke denne udvikling; samt

- hvilke konsekvenser denne udvikling og disse forholdsregler fik for den handelspolitiske besltningsstruktur og for Danmarks økonomiske og handelspolitiske udviklingsmuligheder.

Fremstillingen er disponeret med henblik på at behandle disse spørgsmål og er samtidig kronologisk opbygget. Først behandles de langsigtede, indre og ydre strukturelle forudsætninger for Danmarks handelspolitik, dernæst de ydre mere konjunkturbestemte forandringer i form af krisen, og endelig de mere situa-

tionsbestemte sammenhænge under de bilaterale forhandlinger mellem de to lande, som førte til handelsaftalen af 24. april 1933, der angav hovedretningslinjerne for de økonomiske og handelsmæssige relationer mellem de to lande for resten af 1930'erne.

2. Handelspolitisk kontinuitet: april 1929 - september 1931.

Før kriseårene 1929-1933 bestod Danmarks handelspolitik af fire hjørnesten:

- 1. En tæt økonomisk og handelspolitisk tilknytning til Storbritanien.*

- 2. En traktatpolitik med mestbegunstigelsesprincippet som nøglebegreb.*

- 3. En autonom toldpolitik med lave, ikke-udspecificerede toldsatser.*

- 4. En høj, stabil kronkurs, som var nøje knyttet til guld - og den engelske valuta.*

Ved Stauning-Munch regeringens tiltrædelse i april 1929 fortsatte Danmark sin hidtil fulgte liberale handels- og valutapolitik. Denne kontinuitet havde både økonomiske og politiske forudsætninger.

På et frit internationalt afsætningsmarked var danske produkter i kraft af deres kvalitet fuldt ud konkurrencedygtige. Og med sin avancerede erhvervsinstitutionelle og økonomiske struktur var Danmark under normale omstændigheder i stand til at tilpasse sig de skiftende konjunkturer.

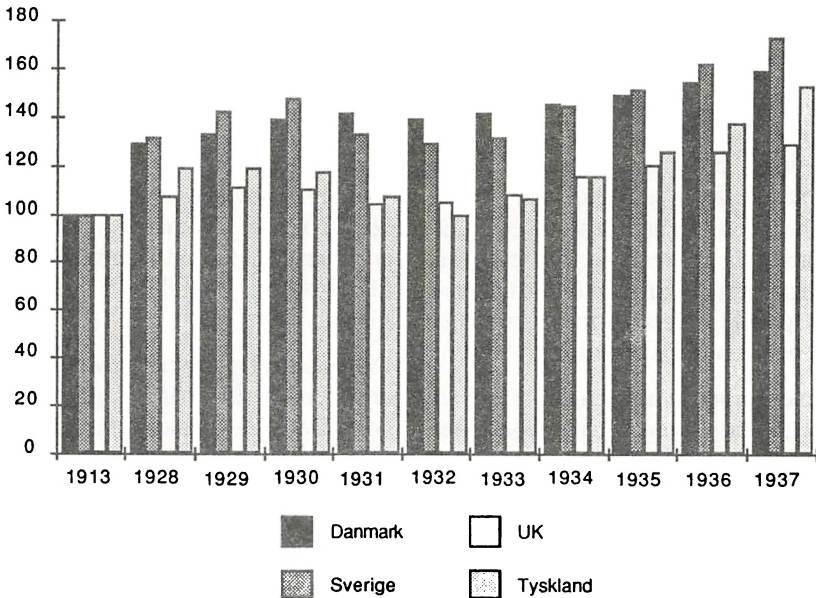
Ved mere omfattende ændringer i de internationale forhold var Danmark alligevel uhyre sårbar. Danmark havde som andre småstater en forholdsvis stor udenrigshandel - i slutningen af 1920'erne

svarede den til henved 30 pct. af landets samlede produktion, og det indebar, at Danmarks økonomiske vækst og politiske stabilitet i høj grad var afhængig af omverdenen.

Dertil kom, at udenrigshandelen var geografisk og varemæssigt meget ensidigt sammensat. I slutningen af 1920'erne af-tog Storbritannien 56-57 pct. af Danmarks samlede eksport, og Tyskland købte tilsvarende 21 pct. Landbrugseksporten stod for næsten 80 pct. af landets eksport. Selv i forhold til andre småstater indebar dette en ekstrem tilknytning til få stormagter, der havde gode muligheder for at få deres behov for importprodukter dækket ved import fra lande, der naturligt konkurrerede med Danmark. Dette indskrænkede Danmarks handlemulighe-

der.

På kort sigt var det umuligt at frigøre sig fra denne strukturelt betingede afhængighed, men så længe Storbritannien opretholdt sin liberale handels- og valutapolitik, fik disse forhold ikke øjeblikkelige konsekvenser for dansk økonomi og udenrigshandel. Danmark kunne uhindret anvende sine eksportindtægter fra salg på det britiske marked til køb af varer, hvor de var bedst og billigst - og d.v.s. ofte i Tyskland og USA. Der var derfor ikke planer om at foretage en omfattende og kostbar omlægning af dansk erhvervsstruktur for at mindske den fundamentale afhængighed, men blot håb om, at den almindelige udvikling af sig selv ville forløbe i den retning.

Den økonomiske vækst i Danmark, Sverige, Storbritannien og Tyskland (1913 = 100).

Kontinuiteten havde også indenrigspolitiske og regeringsinterne forudsætninger. Før dannelsen af Stauning-Munch regeringen havde ikke mindst de told- og valutapolitiske spørgsmål skabt et modsætningsforhold mellem Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre. For at fremme landbrugserhvervet gik Det Radikale Venstre ind for en lav kronekurs ("shillingkronen"), og var tilbøjelig til at støtte Venstres krav om lavere toldsatser. Omvendt var der tendenser til samarbejde mellem bypartierne, Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti, på det told- og valutapolitiske område. Begge partier ønskede høje toldsatser for at beskytte den hjemmemarkedsorienterede industri mod for hård udenlandsk konkurrence, og de var enige om at opretholde kronens guldkonkurrenssatser ("den ærlige krone").

De forholdsvis gunstige økonomiske forhold i slutningen af 1920'erne gjorde det imidlertid lettere for det frihandelsorienterede Radikale Venstre og det overvejende protektionistiske Socialdemokrati i at indgå et regeringssamarbejde, der omfattede disse områder. Men aftalen var begrænset til, at man skulle undgå de politiske kontroversielle handelspolitiske spørgsmål, og fortsætte den tidligere førte politik, selvom den for begge partier indeholdt uønskede elementer.

Aftalen hæmmede regeringens manøvrer muligheder. I samme retning virkede den decentrale beslutningsstruktur. Udenrigsministeriet, Finansministeriet og Handelsministeriet/Nationalbanken tog sig af henholdsvis traktat-, told- og valutapolitikken, og hvert ministerium var ledet af markante skikkelser med egne

meninger og holdninger med hensyn til hvilke erhvervsinteresser, der skulle prioriteres. Regeringens partimæssige konstellation og personsammensætning blev med andre ord i væsentlig grad forstærket af den decentrale beslutningsstruktur.

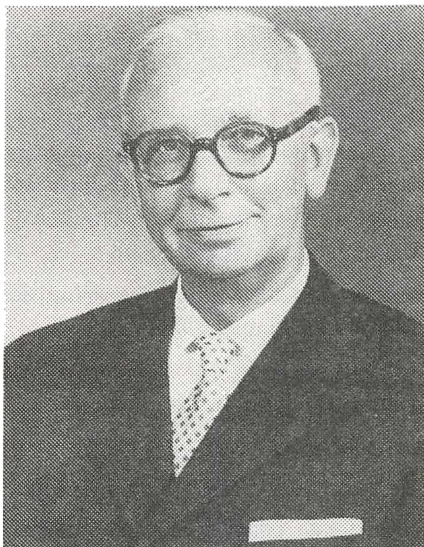
Sammenfattende var de gunstige økonomiske konjunkturer i slutningen af 1920'erne, Danmarks særlige afhængighed af sin udenrigshandel og især af Storbritannien, Danmarks decentrale handelspolitiske beslutningsstruktur samt dannelsen af Stauning-Munch regeringen i april 1929 væsentlige forudsætninger for Danmarks fastholden ved frihandelspolitikken i de første par år af krisen.

3. Undergravningen af frihandelen: september 1929 - december 1932.

Der var ellers god grund til at tage frihandelspolitikken op til revision. Allerede i foråret 1929 foretog Tyskland en kraftig stramning af sin i forvejen ret restriktive handelspolitik. Det reducerede Danmarks eksport til Tyskland betydeligt. I 1928-1929 havde Tyskland aftaget henved 21 pct. af Danmarks samlede eksport. Denne andel indskrænkedes i 1930 til kun 16 pct. - og faldt i 1931 yderligere til kun 13 pct.

De tyske forholdsregler påvirkede også de internationale handelspolitiske forhold. Det skete gennem en stadig mere udbredt anvendelse af toldkontingenter og udspecificering af toldtarifferne, i hvilket svækkede ikke mest begunstigesprincippet, som var og er slutstenen for frihandelen.

Alligevel holdt Danmark, England og

Jens Anthon Vestbirk. En af de periodens anonyme handelspolitiske eksperter i Udenrigsministeriet. Fungerede blandt andet som sekretær for den danske delegation under opholdet i London december 1932-april 1933.

andre frihandelsorienterede lande stort set fast ved deres liberale politik.

Den 21. september 1931 blev Storbritannien imidlertid tvunget til at opgive guldindløseligheden og guldpariteten for den engelske valuta.

Det engelske skridt kom som en overraskelse for alle - og ikke mindst for den finans- og pengepolitiske inderkeds i Danmark. Inden for ganske kort tid måtte der træffes beslutning om, hvorledes Danmark skulle forholde sig. Beslutningerne ville få langtrækkende og dybtgående konsekvenser for landets økonomi og politik. Der var med andre ord tale om en krisesituation.

Den danske regering var splittet med hensyn til, hvad man burde foretage sig.

Umiddelbart betød den britiske devaluering, at landbrugets eksportindtægter målt i danske kroner blev reduceret tilsvarende. Af hensyn til landbruget måtte de radikale ministre derfor foretrække, at Danmark fulgte det britiske eksempel og nedskrev kronen. Men indenfor Socialdemokratiet var der stærke kræfter, der ville holde fast ved guldpariteten, som den socialdemokratiske mindretalsregering i midten af 1920'erne under betydelige ofre havde opnået. Især finansminister C.V. Bramsnæs var som bekendt fortalere for dette standpunkt. Først da Norge og Sverige den 27. september besluttede at gå fra guldet, fulgte Danmark efter.

Som ventet kunne den danske kronenedskrivning ikke i sig selv løse de vanskeligheder, som den nye valutapolitiske situation afstedkom. Tværtimod indebar den nye vanskeligheder.

For det første medførte kronenedskrivningen udenrigsøkonomiske vanskeligheder. Ifølge handelslærens ABC skulle Danmark i kraft af devalueringen ikke blot have bevaret sin konkurrencedygtighed på det britiske marked, men tillige have styrket den i de lande, som ikke havde devalueret, men disse fordele blev mere end ophævet af disse landes foranstaltninger imod "valutadumping". Dertil kom, at priserne på importvarerne, som overvejende kom fra de såkaldte guldlande, steg voldsomt.

For det andet skabte de nye forhold handelspolitiske vanskeligheder - ikke mindst i forhold til lande som Tyskland, USA og Frankrig. Samtidig blev mulighederne for at udbygge småstatssamarbejdet mellem de skandinaviske og

benelux-landene reduceret, fordi de tilhørte hvert sit valutapolitiske system. Tilsammen indebar dette en endnu større politisk og økonomisk afhængighed af England, hvilket afspejlede sig i den stigende danske eksport til Storbritannien, som i 1928 havde aftaget godt 55 pct. af den danske eksport. De tilsvarende tal var for 1929, 1930, 1931 og 1932 henholdsvis 56, 59, 61 og 64 pct.

For det tredje var valutaomlægningen kun begyndelsen til en mere generel revision af den britiske handelspolitik. I foråret 1932 gennemførtes en række toldpolitiske ændringer, som på flere områder virkede hæmmende for den danske eksport til Storbritannien. Det drejede sig om told på æg, smør samt visse industrivarer. Ud over at have et protektionistisk sigte havde denne toldpolitiske nyorientering til formål at fremme samhandelen mellem Storbritannien og dominionlandene. Ved Ottawa-konferencen i sommeren 1932 blev der indgået aftaler, som yderligere fjernede England fra frihandelen og mestbegunstigelsesprincippet.

Danmark var specielt sårbar over for begrænsninger af den britiske baconimport, fordi Danmarks baconproduktion - i modsætning til for eksempel Polens - først og fremmest sigtede på det britiske marked, og fordi en hastig nedgang i eksporten dertil langt fra kunne opvejes gennem en stigning i leveringerne til det danske hjemmemarked, som slet ikke kunne aftage de store kvantiteter. Det viste sig, da Storbritannien i efteråret 1932 for at fremme sin egen baconproduktion indførte et kvotesystem, der yderligere begrænsede den danske eksport.

Sammenfattende betød undergravningen af frihandelen, at de fundamentale økonomiske og politiske afhængighedsbånd til Storbritannien kom til at virke tyngende for Danmark. Spørgsmålet om, hvorledes landet bedst kunne varetage sine interesser over for sin vigtigste samhandelspartner, var blevet aktuelt.

4. Handelspolitisk nyorientering: februar 1932 - april 1933.

Undergravningen af frihandelen gav Danmark finansielle og udenrigsøkonomiske vanskeligheder i form af blandt andet en drastisk nedgang i landets valutareserver. Disse vanskeligheder forsøgte i første omgang løst ved hjælp af traditionelle penge- og valutapolitiske virkemidler, men de viste sig utilstrækkelige. For at få kontrol over udviklingen i betalingsoverførslerne mellem Danmark og udlandet - og derigennem indirekte styre importens omfang - gennemførte Danmark i oktober 1931 den såkaldte afleveringspligt og andre lignende restriktioner. Da disse også viste sig utilstrækkelige oprettedes Nationalbankens Valutakontor - eller i daglig omtale Valutacentralen - i januar 1932.

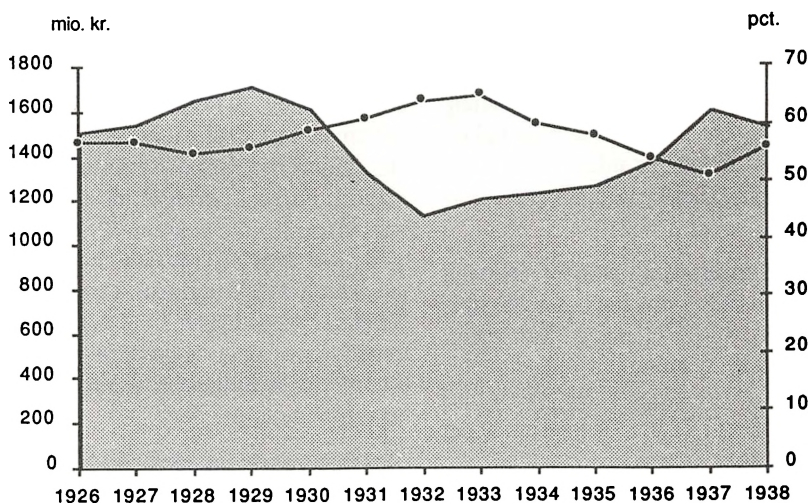
Valutacentralen fik til opgave:

at sikre en stabil kronekurs- hovedsagelig i forhold til sterling,

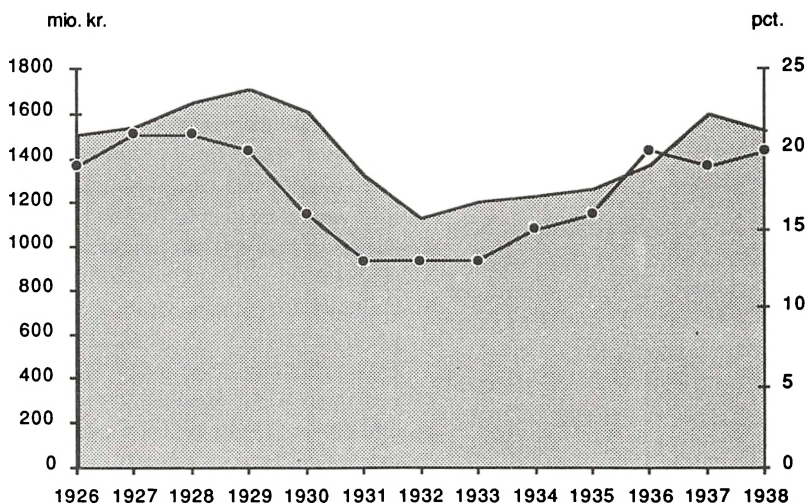
at sørge for, at der var fremmedvaluta til indkøb af sådanne varer, som var nødvendige for at opretholde produktionen og beskæftigelsen i Danmark,

at beskytte dansk erhvervsliv mod konkurrence udefra,

at fremme importen af varer fra de lande, der fortsat viste vilje og formåen til *at*

Udviklingen i Danmarks samlede eksport (det skraverede felt) og i Storbritanniens procentvise andel af Danmarks samlede eksport (den stiplede linje). Bemærk at det lykkedes Danmark at bevare eksporten til Storbritannien i de første kriseår, mens den samlede eksport gik tilbage. Det har muligvis bidraget til, at Danmark klarede sig relativt godt i denne periode

Udviklingen i Danmarks samlede eksport (det skraverede felt) og i eksporten til Tyskland (den stiplede linje). Bemærk at Danmarks eksport til Tyskland blev ramt før den øvrige eksport.

købe danske varer.

Valutacentralen blev et både nøjagtigt og effektivt virkende instrument til løsning af de finansielle og valutamæssige balanceproblemer over for udlandet, samt til styring af den danske imports omfang og sammensætning.

Valutacentralen var netop et effektivt redskab til at fremme importen fra Storbritannien. I 1929-31 havde Storbritanniens andel af Danmarks samlede import ligget på 15 pct., men i 1932 forøgedes denne andel til 22 pct. og yderligere det følgende år til 28 pct.

I handelspolitisk henseende var Valutacentralen imidlertid et defensivt redskab, der kun indirekte kunne fremme de eksportinteresser, som var en forudsætning for importens opretholdelse - og dermed for byerhvervenes produktion og beskæftigelse. Der var derfor behov for forhandlinger med England om en handelsaftale, som tog højde for de nye internationale tendenser, og som sikrede danske produkter fortsat adgang til det britiske marked.

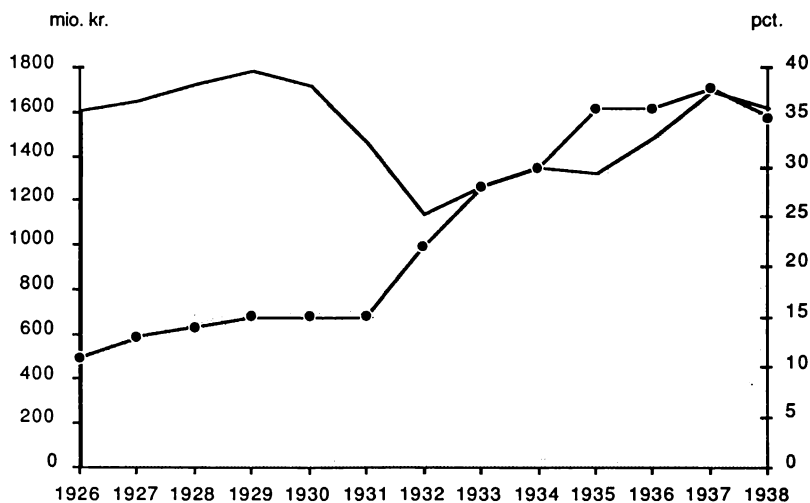
Fra dansk side så man naturligvis helst, at eksporten til England kunne opretholdes uden samtidig at forringe mulighederne for at beskytte Danmarks industri mod en ublid konkurrence, men netop i dette dobbelte hensyn lå en vanskelig indenrigspolitisk balanceakt. Oppositionspartiet Venstre mente, at landbrugs-eksporten skulle fremmes - om nødvendigt på bekostning af industriens interesser - og blev støttet af regeringspartiet Det Radikale Venstre. Landbruget foretrak derfor, at det blev udenrigsminister P.Munch, der blev leder for den

danske forhandlingsdelegation, der skulle afsendes til London i december 1932.

Industrirådet og flere fremstående embedsmænd i Udenrigsministeriet frygtede, at indrømmelser til Storbritannien på industriområdet i kraft af mestbegunstigelsen også ville komme Tyskland til gode, og dermed true den endnu svagt udviklede danske industri. Det fik industriens repræsentanter til at pege på den protektionistisk orienterede socialdemokratiske finansminister C.V.Bramsnæs som forhandlingsleder.

Resultatet af de interne danske forhandlinger om prioriteringsspørgsmålet og om delegationens personsammensætning blev et kompromis. Danmark skulle forsøge at varetage sine eksportinteresser uden at skade industriens, og Munch skulle indlede forhandlingerne med briterne, mens Bramsnæs tog sig af detailforhandlingerne.

Afgørende for forhandlingsforløbet var, at briterne heller ikke var nået til en afklaring af deres prioriteringsspørgsmål. Det viste sig ved, at briterne simpelthen ikke var parate til at forhandle om importen af danske landbrugsvarer, og det afspejlede sig i forhandlingsformen. Efter de indledende drøftelser med almindelige udvekslinger af hovedsynspunkter blev forhandlingerne videreført af embedsmænd og repræsentanter for særlige erhvervsinteresser i udvalg, som behandlede de enkelte varegrupper søg sig. Den decentrale forhandlingsform bidrog til at styrke de ellers relativt svage danske, såvel som britiske, protektionistiske interesser, mens den svækkede forhandlingspositionen for de to landes eksportinteresser.

Udviklingen i Danmarks samlede import (det skraverede felt) og i Storbritanniens procentvise andel af Danmarks samlede import (den stiplede linje). Man bemærker den voldsomme stigning i Storbritanniens andel af Danmarks import allerede i 1931 (Valutacentralen)!

Udviklingen i Danmarks samlede import (det skraverede felt) og i importen fra Tyskland (den stiplede linje). Bemærk, at importen fra Tyskland blev reduceret relativt sent.

Alligevel lykkedes det stort set Danmark at bevare sin markedsandel på det britiske marked for sine vigtigste produkter. Til gengæld måtte Danmark i nogen grad give afkald på sin tidligere ret til frit at anvende sine indtægter fra salget på det britiske marked til køb af varer på det internationale marked. Danmark måtte for fremtiden i højere grad købe britiske kul, råstoffer og færdigvarer.

Handelsaftalen blev modtaget positivt i både Danmark og Storbritannien, men indebar for Danmarks vedkommende en forøget belastning af landets valutareserver og en fordyrelse af produktionen i form af forøgede omkostninger til indkøb af råstoffer og kul. Det tvang Danmark til en mindre import af færdigvarer, og på længere sigt medførte det en større grad af selvforsyning. I forhold til landets produktion faldt udenrigshandelen i perioden 1929-33 med ca. en trediedel.

5. Sammenfatning.

Undersøgelsen viser, at der i perioden 1929-1933 foregik omfattende og fundamentale ændringer i de internationale økonomiske og handelspolitiske vilkår; forandringer, som kort kan beskrives som bevægelser fra frihandelen, mestbegunstigelsesklausulen og international arbejdsdeling i retning af protektionisme, præferenceaftaler og bilateralisering af handelsforbindelserne. Danmarks muligheder for at påvirke de internationale forhold til at gøre sig mindre afhængig af denne udvikling og generelt til at varetage sine interesser over for sine vigtigste handelspartnere, var yderst begrænset.

Storbritannien var et af de få lande, der formåede og viste vilje til at aftage de

danske eksportartikler. For at opretholde den livsvigtige eksport til Storbritannien, blev *Danmark tvunget til:*

at omlægge sin imports geografiske sammensætning til fordel for britiske produkter, selvom det skabte udenrigs økonomiske og handelspolitiske vanskeligheder for Danmark;

at erstatte en traktatpolitik, som tog udpræget hensyn til mestbegunstigelsesprincippet, med aftaler, der i større grad tog hensyn til det bilaterale handelsbalanceforhold;

at opgive toldautonomien samt forhøje og udspecificere toldsatserne, så de fik mere udprægede handelspolitiske virkninger;

at forlade guldpariteten og guldindløseligheden; samt

at oprette nye handelspolitiske institutioner, som reelt bidrog til at ændre den samfundsmæssige udvikling i korporatistisk retning.

Krisen forstærkede strukturelle forandringer, både internationalt og i Danmark. Forandringerne i de dansk-britiske relationer må ses som et resultat af og et bidrag til disse forandringer, som markerede overgangen fra et liberalt til et postliberalt samfund.

Bent Raymond Jørgensen

Tjenesteideal og fromhedsideal

En anmeldelse af Lars Bisgaard: "Tjenesteideal og fromhedsideal. Studier i adelens tænke måde i dansk senmiddelalder". Ved cand. phil. Susanne Vogt, København.

Alt er kilder for mentalitetshistorikeren, siger middelalderhistorikeren Jacques Le Goff (1973) i sit opgør med en ensidigt socialt og økonomisk orienteret historieforskning, hvor han behandler såvel selve begrebet mentalitets- eller bevidsthedshistorie som retningens metoder. Siden har en række værker befæstet hans ry som den førende mentalitetshistoriker, og det er da også hans bog om skærsilden fra 1981, som Lars Bisgaard nævner som sin inspiration til det speciale, der nu - i en omarbejdet form - foreligger udgivet.

I sin indledning orienterer Lars Bisgaard derfor om mentalitetshistorien, dens udsping i den franske Annales-tradition fra tidsskriftets start i 1929 ved Marc Bloch og Lucien Febvre over Fernand Braudel og op til dens nuværende mest fremtrædende repræsentant, Jacques Le Goff, af hvis - ovenfor citerede - artikel, han giver et kort referat.

Mentalitetshistorikeren søger de mest stabile og varige - men ikke tidløse - strukturer i fortiden, "la longue durée", med Braudels ord. Han søger det upersonlige i et menneskes tankeverden, det, der var så selvfølgeligt, at man ikke kunne forestille sig, det kunne være anderledes, den kollektive mentalitet. Han opererer desuden med flere mentaliteter samtidig, ikke bare hos forskellige samfundsgrupper, men også i det samme menneske. For at klarlægge disse studerer han gentagelsen i kilderne, f.eks. de

faste formularer i de skriftlige kilder, eller de fast forekommende gravgaver fra en tid uden mange skriftlige kilder.

Det er denne retnings metodiske anvisninger, som Lars Bisgaard har fulgt i sit forsøg på at påvise eksistensen af dels et tjenesteideal, dels et fromhedsideal hos adelen i dansk senmiddelalder (1340-1536). Sådanne rodfæstede idealer udgør tilsammen den kollektive mentalitet, og det var da også oprindeligt Bisgaards mening at beskrive den samlede adelskultur. Men kildernes overvældende mængde tvang ham til at begrænse sig.

Med undtagelse af et enkelt hidtil utrykt testamente, Christen Skram til Urups (Bilag C), bringer bogen ikke noget nyt materiale. Det er heller ikke Bisgaards ærinde. Bogen får værdi ved at anlægge en ny synsvinkel på et materiale, som længe har foreligget trykt, og som i flere tilfælde har været udnyttet af andre. Det gælder f.eks. beretningen om ridderen Anders Jakobsen (Bjørn)s dødsleje 1491, hvor denne prøver at råde bod på fortidens synder ved på sit testamente og dermed tilbagelevere sit uretfærdigt erhvervede gods, "at min arme sjæl ikke skal betale det", som det så manende hedder i opfordringen til hans arvinger om at overholde testamentet.

Bisgaard har - egentlig i strid med metodens principper, hvilket han da også gør opmærksom på - valgt at behandle en

periode afgrænset af politiske begivenheder (Valdemar Atterdags første regeringsår og reformationsåret). Han har desuden valgt at beskæftige sig med adelens idealer; ikke fordi denne gruppe var ene om at have de nævnte idealer, men fordi man kildemæssigt bedst kan belægge dem for adelens vedkommende. Han oplyser endvidere, at termen adel i dette arbejde står for det verdslige landaristokrati, dog siges det allerede på næste side, at arbejdet ikke vil operere med en for stram skelnen mellem adelig og gejstlig.

Efter en mindre orientering om den sproglige situation i Danmark i senmiddelalderen - dansk bliver skriftsprog - påvirkning fra nedertysk - læse- og skrivefærdighed blandt adelen - bruger Bisgaard små tyve sider på at indkredse et tjenesteideal. Hertil har man som kildegrundlag valgt de bevarede missiver fra Chr. 1's og Hans' tid, og det lykkes ham gennem gode iagttagelser af de her forekommende gentagne vendinger at redegøre for nuancerne i forholdet mellem kongen - "rigets topadelige", som han betegnes - og de forskellige adelsmænd og mellem de adelige indbyrdes. Der argumenteres således overbevisende for, at taltalen "synderlig" ikke blot markerer modtagerens høje status som f.eks. ridder, men ved også at anvendes over for Mourids Nielsen (Gyldenstjerne), der ikke blev ridder, viser sig at være et udtryk for påskønnelse af adelige med lang og tro tjeneste bag sig.

Det må dog også nævnes, at en efterkontrol af et par af bogens kildehenvisninger har afsløret Bisgaards usikkerhed i den sproglige bedømmelse af kilden. F.eks. er det "os elskelig", som ifølge Bisgaard

s. 27 note 42 i et missive af 11.dec. 1511 skulle betegne "den menige skipper" og dermed bevise, at dette var kongens alfarligere tiltale til høj såvel som lav, i virkeligheden møntet på adelsmanden Hans Krafve. I teksten hedder det nemlig: "oss elskelige Hansss Kraffses schipper", og, længere nede: "forme oss elskelige Hanss Kraffs". Denne betegnelse vil i 1511 normalt være forbeholdt personer af en vis rang.

I det normaliserede citat fra Elsebe Kabells messestiftelse er originalens "... oc vdsuigne thesse vigiliis oc messer, tha skulle alle brøhre gange met gudeligh sangh oc lisningh pro defunctis, siwngne oc lese offuer hennes graff oc ther effter aspergere wiit wadn..." gengivet således: "og når udsjunge disse vigilier og messer, da skal alle brødre gange med sang og læsning pro defunctis, sjunge og læse over hende.. og aspergere med vand...". Den latinkyndige priors absolute ablativkonstruktion "når disse vigilier og messer er udsungne" er, medmindre der er tale om en trykfejl i ordet udsjungne, skævt gengivet af Bisgaard, der også opfatter "aspergere viet vand" som "aspergere med vand".

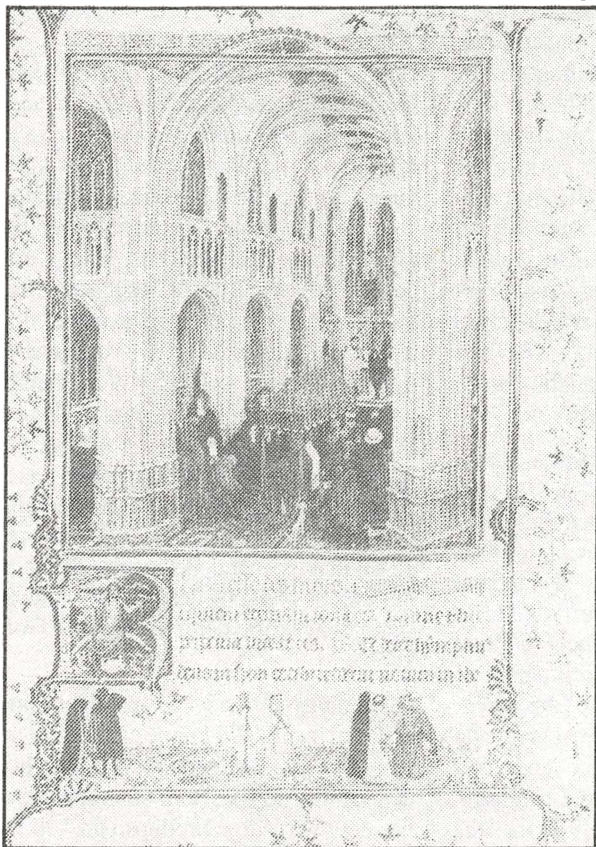
Endelig kan man spørge, om "en kort brevveksling" er den rette betegnelse for to breve i alt, afsendt med syv års mellemrum?

Men for at vende tilbage til tjenesteidealet, så henter Bisgaard indledningsvis vigtige bidrag til oplysning om dets karakter fra tidligere fremstillinger. Her tænkes især på Troels Dahlerups (1971) citerede påvisning af, at "tro tjeneste" var den hyppigste begrundelse for gunstbevisninger i tiden, såvel mellem konge og

adel som mellem adelige og disses tjene-
re. Troskab, loyalitet var hovedhjørnes-
tenen i tjenesteforholdet, der omfattede
såvel civil-som krigstjeneste (Dahlerup
1971). Dette følger Bisgaard nu op med
en påvisning af, at der også mellem ade-
lige indbyrdes eksisterede et tjenesteide-
al i form af forventning om gensidig
hjælp og støtte, et ideal, der vel stadig
lever i bedste velgående i form af begre-
bet vennetjenester (der jo også helst skal
være gensidige, hvis venskabet skal hol-
de). I forholdet til kongen var gensidig-
hedsprincippet efterhånden vejet til

fordel for et underdanighedsforhold
med håb om nådig belønning for tro tje-
neste, hvis man skal opfatte de af Bis-
gaard fremdragne eksempler på
underdanighedsforsikringer som andet
og mere end høflighedsfraser uden reelt
indhold.

En sådan indvendig anfægter dog ikke
mentalitetshistorikeren Bisgaard, for
hvem ordene må tages for pålydende, når
formålet er at indkredse fortidens tænke-
måde, men andre, hvoriblandt nærvæ-
rende anmelder, kan nok ærgre sig lidt
over den noget diffuse form, som tjenes-

I s. 97.

Dødsmesse: illustration af
Jan van Eyck i Tres-Belles
Heures-de Notre Dame,
Rotino, Musco Civico.
Reformationens latterlig-
gørelse af sjælemesser og
vigilier har medvirket til,
at man i Danmark savner
en moderne gennemgang
af messens historie. Man
må også gribe til uden-
landske billedlige gengi-
velser af selve dens
afholdelse.

teidealet herved fremtræder i.

Mere substans er der i Bisgaards redegørelse for adelens fromhedsideal, idet han til dette afsnit, der optager de to tredjedele af bogen, foruden skriftlige kilder som testamenter, messestiftelser og prædikener også - i bedste mentalitetshistoriske tradition - inddrager ikke-skriftlige kilder som kirkeinventar og -udsmykning, adelige gravsten m.v. Han siger direkte, at inspirationen har været Le Goffs værk fra 1981 om skærsildens opståen som begreb. Ordet kendes fra 1100-tallet. Det mærkes, at fromhedsidealet kommer mere direkte til udtryk i de skriftlige kilder i form af læren om de syv dødssynder, skriftevejledninger, forestillingen om skærsilden etc. De mange velvalgte illustrationer, der alle knytter sig til denne del af bogen, viser eksempler på de fromhedsyttringer, som adelens religiøse praksis rummede. Bisgaard leverer her en glimrende gennemgang af de forskellige fromhedsyttringer (testamentariske gaver, messestiftelser, årtid, kirkeudsmykning og pilgrimsfærd etc), og han efterlyser en moderne behandling af de middelalderlige messestiftelser.

Man kunne dog nok have ønsket sig en lidt større undersøgelse end den, et speciales rammer giver mulighed for. Det er naturligvis ikke fair at sammenligne med W.K.Jordans *Philanthropy in England 1480-1660* (1959), *The Tharities of London* (1960) og *The Tharities of Rural England* (1961), som ud fra studiet af tusindvis af testamenter ikke bare opregner de forskellige kategorier af givere og registrerer de forekommende ændringer i periodens testamentariske mønster, men også forsøger at redegøre for "the

impulse", herunder de bagved liggende idealer, således som de kommer til udtryk i den åndelige påvirkning i middelalderens prædikener. Bisgaards materiale omfatter 37 testamenter, hvorover en liste bringes som bilag A. Et skema over de undersøgte messestiftelser, 110 adelige og 2 gejstlige, udgør bilag B, og endelig bringes en bøn til Jesu Christi fem vunder som bilag D. Men allerede dette materiale kan opvise tydelige forskelle mellem højadelens og svendenes testamenter og messestiftelser. Forhåbentlig vil Bisgaard følge sin undersøgelse op gennem at inddrage alle befolkningsgrupper i sit materiale.

Heller ikke med hensyn til fromhedsidealet er Bisgaard interesseret i, om adelens religiøse tiltag bundede i sand religiøs følelse. Hans formål er at kortlægge dem og herved finde de idealer, som man søgte at leve op til over for omverdenen. Lejlighedsvis, som i Anders Jakobsen (Bjørn)s testamente, får man dog en fornemmelse af at møde "den ægte vare". Le Goff (1973) nævner et lignende tilfælde, kong Karl V af Frankrigs afskaffelse af en del skatter, da han lå på sit dødsleje. Det var heldigt for begge de afdøde, at de ikke havde været egentlige ågerkarle. Disse kunne nemlig ifølge Jacques de Vitry (død lidt før 1240) risikere, når døden nærmede sig, at miste talens brug og dermed blive ude af stand til at skrifte deres synder. (Le Goff 1986).

Afslutningsvis minder Bisgaard igen om, at der til samme tid kunne eksistere flere hinanden modstridende mentaliteter hos den samme person. Som eksempel nævnes det overdådige bryllupsregnskab fra

ca. 1503 som tegn på, at adelens ønske om at stille sin rigdom til skue kunne kollidere med læren om de syv dødssynder. Dette tema har Bisgaard også behandlet i Festskrift til Eril Ulsig 1988. Le Goff (1980) konstaterer på lignende vis adelens turneringer med de syv dødssynder. Takket være kildernes mangfoldighed fremstår fromhedsidealet klarere end tjenesteidealet.

Bogen har en smuk forside, en gengivelse af en Mariafigur fra alterskab i Ål kirke. Herudover rummer den mange sort-hvide illustrationer, ikke alle helt tydelige, der gengiver kirkeinventar eller -udsmykning og, som tidligere nævnt, understøtter teksten glimrende. Sted- og personregistre mangler desværre. Billedernes tekst er trykt lidt småt, men ellers er bogen letlæselig, også i sproglig henseende. Bisgaard kan dog lejlighedsvis betjene sig af lidt friskfyragtige formuleringer, som kan irritere i en videnskabelig fremstilling. "Kapellanen ryster op med tre argumenter for at få hustruen til at hjælpe". Og lidt arrogant hedder det: "Jørgen Olrik var i sin anmeldelse fuld af benovelse og kaldte publikationen (Erslevs Testamenter 1901) "en kulturhistorisk Guldgrube"". Ja, men var den da ikke det, også efter Bisgaards mening?

Hovedindtrykket er dog tiltalende, og det må hilses med glæde, om end ikke med benovelse, at Annales-traditionen har inspireret Lars Bisgaard til denne fremlæggelse af adelens religiøse praksis i dansk senmiddelalder.

Værker hvortil der refereres i anmeldelsen:

Bisgaard, Lars: Adelen og "de syv dødelige synder", Kongemagt og Samfund i Middelalderen, Festskrift til Erik Ulsig, Århus 1988, s. 287-305.

Dahlerup, Troels: Danmark, Den nordiske Adel i Senmiddelalderen. Struktur, funktioner og internordiske relationer. Rapporter til det nordiske historikermøde i København 1971, 9.-12 august, 1971, s. 45-80.

Le Goff, Jacques & Pierre Nora (ed): Faire de l'histoire I-III, Paris 1973.

Le Goff, Jacques: Réalités sociales et codes idéologiques au debut du XIIIe siècle. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse 1980, s. 101-113.

Le Goff, Jacques: La Naissance du purgatoire, Paris 1981.

Le Goff, Jacques: La bourse et la vie, Paris 1986.

Jordan, Wilbur Kitchener, Philanthropy in England, 1480-1660, New York 1959, genoptryk Westport, Connecticut 1978.

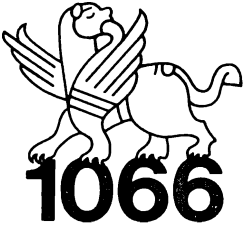
Jordan, Wilbur Kitchener: The Charities of London 1480-1660, London 1960.

Jordan, Wilbur Kitchener: The Charities of rural England, 1480-1660, London 1961.

Lars Bisgaard: Tjenesteideal og fromhedsideal. Studier i adelens tænke-måde i danske senmiddelalder. Arusa-Historiske skrifter VII. Århus 1988. 159s. ill. Pns kr. 165.

Susanne Vogt.

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

Historisk Institut • Njalsgade 102 • 2300 Kbh S • Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør: Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion: Steen M. Andersen
N.H.Frandsen
Kim Furdal
Frank Müntzberg
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition: Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf: 42 27 55 85

Priser:

19 årgang:	Abonnement	kr.	115,00
	Løssalg pr. nr.	kr.	25,00
Ældre årgange:	pr. nr.	kr.	15,00

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.

Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Lasersats og tryk AU-Kommunikation

ISSN 0106 - 0627